

“Savaş Alanı Arkeolojisi Çalışmalarına Selçuklu Dönemi Tarihçisinin Katkı İmkânları**”

■ Adnan ESKİKURT**

Opportunities For a Seljuk
Historian to Contribute to Battlefield
Archaeology Studies

Öz

Türkiye toprakları tarihî süreçte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve bunların birbirleri ile olan mücadelelerine sahne olmuştur. Bilhassa Anadolu'nun Türkleşme sürecinde on birinci yüzyıldan itibaren Selçuklu, Bizans, Haçlı, Harezmlî ve Moğol kuvvetleri birbirleri ile şiddetli çatışmalara girmişlerdir ki, bunlara dair dönem kroniklerinde bahisler vardır. Ancak yakın zamana kadar bunlarla ilgili detaylı arkeolojik çalışmalar yapılmadığı için bu anlatılardaki malumatın sağlaması yapılamamış ve ilgili dönemlerin askerî teknolojileri ve uygulamaları hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Batılı ülkelerde farklı bilim dallarına mensup araştırmacıların katılımı ile yirminci yüzyılın sonlarından itibaren uygulanmaya başlanan Savaş Alanı Arkeolojisi disiplini bu eksikliklerin giderilmesinde hayli yararlı olmuştur. Ülkemizde de Türk tarihinin dönüm noktası savaşları (Malazgirt, Myriokephalon) ile ilgili başlatılan ve farklı bilim dallarına mensup araştırmacıların katıldığı arkeolojik yüzey ve kazı çalışmaları sırasında bu disiplin mümkün mertebe uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmalarda araştırmacı olarak görev alma avantajı ile gerek öncesi gerekse de saha çalışmaları sırasında Selçuklu dönemi tarihçisinin birçok açıdan katkı yapma imkânı olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ, Anadolu, Selçuklular, Savaş Alanı Arkeolojisi

SORUMLU YAZARLAR/CORRESPONDING AUTHOR

Adnan ESKİKURT

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (Ortaçağ ABD),
İstanbul/Türkiye.

E-posta/E-mail: adnaneskikurt@gmail.com

Başvuru/Submitted: 10.06.2024

Revizyon Talebi/Revision Requested: 13.06.2024

Son Revizyon/Last Revision Received: 17.09.2024

Kabul/Accepted: 04.10.2024

Yayımlanma/Publication: 14.10.2024

ATIF/CITATION:

Eskikurt, Adnan “Savaş Alanı Arkeolojisi Çalışmalarına Selçuklu Dönemi Tarihçisinin Katkı İmkânları” Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. 32, (2024), 1-13

Abstract

The land of Türkiye has been the landowner of many civilizations during the historical process and has witnessed the struggles between them. Seljuk, Byzantine, Crusader, Khwarazmian and Mongolian forces, in particular, fought fiercely during the period of Turkification of Anatolia from the eleventh century onwards, and the chronicles of the period contain important information on this subject. However, as no detailed archaeological work has been carried out until recently, the knowledge contained in these accounts has not been verified and it has not been possible to obtain in-depth information on the military technology, practices of the periods concerned. Battlefield Archaeology, which came into being towards the end of the twentieth century with the participation of researchers from different disciplines in Western countries, has been very useful in filling these gaps. In our country, this discipline has also been applied in part for several years, as far as possible, in the archaeological surveys and excavations that have begun with the participation of researchers from different disciplines in order to examine the turning point battles (Manzikert, Myriokephalon) of Turkish history. In the course of these studies, with the advantage of being a participant as a researcher, it has been observed that the historian of the Seljuk period has the opportunity to contribute in many ways.

Keywords: Middle Ages, Anatolia, Seljuks, Battlefield Archaeology

* 28-29 Kasım 2022 tarihleri arasında Selçuk Üniversitesi ve Konya Büyükşehir Belediyesi işbirliği ile Konya'da yapılan Uluslararası Savaş Yeri Arkeolojisi Sempozyumu'nda sunulan özet bildirinin gözden geçirilip genişletilmiş halidir.

** Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul/Türkiye. adnaneskikurt@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4592-1308>.

Giriş

Önümüzdeki yıllarda giderek daha geniş kesimler tarafından Arkeoloji Bilim Dalı'nın bir alt disiplini olarak kabul göreceği aşikâr olan Savaş Alanı Arkeolojisi (*Battlefield Archaeology*) hakkında yurtdışında faaliyet gösteren akademik kuruluşlar ve yapılan araştırmalar ile yayınlar dikkate alındığında ülkemizde bu konuda henüz fazla bir ilerleme sağlandığı söylenemez. Tabiatı ile bu hususta kaleme alınmış derli toplu bir metodolojik araştırmanın varlığından da söz edilemez. Bununla birlikte Türkiye'de son yıllarda bazı çalışmalar yapılmaktadır. Malazgirt (1071), Myriokephalon (1176) ve Merzifon-Ereğli (1101) zaferleri savaş alanları hakkında yürütülen arkeolojik yüzey araştırmaları bu kabildendir. Söz konusu araştırma ekiplerinin yürüttükleri arkeolojik yüzey araştırmaları ve bilhassa Malazgirt çevresinde uzman arkeolog ve antropologların katılımı ile sürdürülen kazıların kısa zamanda bu ekiplerin mensuplarına metodolojik bir vukûfiyet kazandıracağı aşikârdır. Elde edilen tecrübelerle dayalı bazı çalışmaların kaleme alınması bu yönde aşama kaydedildiğini de gösterecektir.

Selçuklu döneminde cereyan etmiş söz konusu savaşlarla ilgili bilimsel bir temele dayalı olarak yürütülmekte olan çalışmalarda elde edilen tecrübeler ışığında şimdilik Savaş Alanı Arkeolojisi için şöyle bir tanım yapmak imkânı vardır: “Üzerinde bir askerî hareketlilik ya da savaş cereyan ettiği düşünülen bir alandaki (çatışma bölgesi, karargâh, eğitim alanı vb.) insan-mekân etkileşimini inceleyen ve hadisenin cereyan şekli (meydan savaşı, pusu, kuşatma vb.) ile sonuçlarının tayinine yönelik araştırmaların yapıldığı bir disiplindir. İncelenen savaş tarihi bir olay olduğu ve belli bir coğrafyada yaşandığından farklı disiplinlere mensup araştırmacıların katılımı zorunludur. Çalışmaya dahil olanlar da gerek ön araştırma sürecinde gerekse de arkeolojik yüzey araştırması ve kazı çalışmaları sırasında faaliyetlerini disiplinler arası bir anlayışla yürütürler.”

İlk olarak 1983 yılında Douglas Scott'un Amerika Birleşik Devletleri'nde Little Big Horn Savaşı'na (1876) dair yaptığı çalışmalar sırasında uyguladığı ve hakikatte savaş alanında bulunanlar ile tarihî kaynaklara dayalı olarak gerçekleştiğini düşündüklerimiz arasında önemli farklılık olduğunu ispatlamasına yarayan arkeolojik metot, sonrasında birçok savaş alanında (İngiltere-Culloden 1746, ABD-Camden 1780, Ukrayna-Poltava 1709, İsveç-Lund 1676, İngiltere-Towton 1461 ve Almanya-Kalkriese) yürütülen çalışmalar¹ sırasında da uygulanmış ve Savaş Alanı Arkeolojisi adı ile anılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalarda toprak üzerinde kalmış savaşa dair objelerin tespiti, toplanması ve kaydedilmelerinde metal

¹ Tony Pollard, *Culloden, The History and Archaeology of the Last Clan Battle* (ed. T. Pollard), Pen & Sword Military, South Yorkshire 2009; Steven D. Smith-James B. Legg-Tamara S. Wilson, *The Archaeology of the Camden Battlefield: History, Private Collections, and Field Investigations*, University of South Carolina 2009; Adrian Mandzy, “Using Munitions And Unit Frontage: New Evidence About The Russian Main Battle Line At Poltava (1709)”, *Fasciculi Archaeologiae Historicae, Recent Research into Medieval and Post Medieval Firearms and Artillery*, Fasciculus XXV, Łódź 2012, s. 67-75; Tim Sutherland, “Archaeological Evidence of Medieval Conflict – Case Studies From Towton, Yorkshire, England (1461) and Agincourt, Pas de Calais, France (1415)”, *Battlefield Archaeology. 1. Mitteldentscher Archäologentag vom 09. bis 11. Oktober 2008 in Halle (Saale)*, (ed. H. Meller), Halle (Saale) 2009, s. 109-115; André Schürger, *The Archaeology of the Battle of Lützen: An Examination of 17th Century Military Material Culture*, University of Glasgow PhD thesis, 2015, s. 20 (<http://theses.gla.ac.uk/6508/>), (Erişim tarihi:20.11.2022).

dedektörü², GIS (Geographic Information System), hava fotoğrafları kullanmak vb. yöntemlerle sistematik bir şekilde hareket edildiği anlaşılmaktadır.

2000 yılında Glasgow Üniversitesi'nde Arkeoloji Araştırma Şubesi (*Glasgow University Archaeological Research Division*) tarafından düzenlenen savaş alanı arkeolojisi konulu kongre bu disiplinle ilgili ilk uluslararası faaliyet olmuştur. Çatışma alanları ile ilgili kongreler muhtelif ülkelerde iki yılda bir toplanmaya devam etmektedir. Nihayet 2006 yılı Nisan ayında da aynı üniversitede Savaş Alanı Arkeolojisi Merkezi (*The Centre for Battlefield Archaeology*) açılmış ve yürütülen projeler sırasında gerçekleşen arkeolojik yüzey araştırmaları ve kazılar ile söz konusu disiplinin gelişimi adına önemli adımlar atılmıştır.³

I. Metin: Ortaçağ Selçuklu Dönemine Dair Tespitler

Savaş Alanı Arkeolojisi çalışmalarının en önemli hedefi savaşların gerçekleştiği alanları tespit etmek ve topografik özelliklerini dikkate alan değerlendirmelerde bulunabilmektir. Saha çalışmalarında tespit edilip toplanan maddi kalıntıların kimler tarafından ve ne amaçla imal edildikleri ve hangi zaman aralığında ne şekilde kullanıldıklarının tespiti de bir hayli önem arz eder. İşte bu sebeplerle söz konusu faaliyetlerde farklı disiplinlere mensup araştırmacıların bir araya gelerek çalışmaları gerekmektedir. Bunların sahip oldukları deneyimlerin önemi büyük olup çalışma sürecinde birbirleri ile görüş alışverişinde bulunarak katıldıkları çalışmanın hızla ve verimli şekilde ilerlemesine fayda sağlarlar.⁴

Öte yandan tarafların birbirlerinin askerlerini yaralamak ve saf dışı etmek kastı ile hareket ettikleri savaşlar sırasında ölenlerin akıbetine dair bir tespit yapılabilmesi meselesi de söz konusu araştırmaları yürüten ekipler için son derece önemli bir başka husustur. Zira Türkiye'de yürütülen arkeolojik çalışmalarda savaşlarda ölen askerlerin defnedildiği bir toplu mezara henüz tesadüf edilememiştir. Malazgirt ve Myriokephalon savaşları ile ilgili yüzey araştırmaları öncesinde taradığımız Ortaçağ kroniklerindeki kayıtlarda bu hususla ilgili fikir veren malumata rastlanmış ve bunlara aşağıda yer verilmiştir. Selçuklu döneminde savaşta öldürülen düşman cenazelerinin topluca defnedildiklerine dair bir gelenek ya da uygulamanın mevcudiyetinin tespit edilememiş olması şüphesiz moral bozucudur ancak Osmanlı dönemine ait kayıtlar ümidimizi korumamızı telkin etmektedirler.

Selçuklu, Bizans, Haçlı ve Memlûklü ordularının savaşlar sonrası defin konusundaki tavırlarına ait Ortaçağ kaynaklarında şu kayıtlara rast gelinmiştir:

1-Mikhael Attaleiates'in Tarih'inde İmparator Romanos Diogenes'in 1071 yılında Türkler üzerine çıktığı son seferinde (Malazgirt Savaşı ile neticelenen) Sivas'a ulaştıktan sonra Koloneia (Şebinkarahisar) kentine giden yollardan soldaki kolu tercih ettiğinde yol üzerinde çok sayıda insan ölüsüne rast gelinmiştir. Bunlar, bir önceki yıl Sultan Alp Arslan'ın eniştesi

² Ülkemizde arkeolojik yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarında metal dedektörü kullanımı yasaktır. Ancak bu da çalışmaların yapıldığı ilkbahar-yaz aylarında otların uzun olması sebebi ile bilhassa savaş alanlarını inceleyen araştırma ekipleri için bir handikap oluşturmaktadır.

³ Ian Banks, "Battlefield Archaeology", *The Archaeologist*, sayı 174 (Winter 2009), s.10-11.

⁴ Bu disiplin ile ilgilenen bir arkeoloğumuz da "Savaş Alanı Arkeolojisi, bu kavranın izleri, etkileri, kanıtları ve çatışmaların yaşandığı yerlere odaklanmış bir disiplindir. Henüz gelişmekte olan bu disiplinin çerçeveleri ile ilgili farklı düşünceler vardır. Bazı araştırmacılar bu disiplinin sadece savaş alanına ve çatışmalara odaklanması gerektiğini düşünse de yapılan yeni çalışmalarda savaşın bütün yönleri ele alınmaya çalışılmaktadır. Söz konusu disiplin, savaşlardaki ordu sayıları, askeri teknolojiler, savunma mimarileri, taktikler, kamp-eğitim-çatışma alanları ve savaş etkileyen tüm dış faktörler ile ilgilenir. Savaşı bütün yönleri ile ortaya koymak için multidisipliner araştırmalar gerçekleştirmek bu alanın olmazsa olmazları arasındadır. Bundan dolayı arkeoloji, tarih, sanat tarihi, coğrafya, antropoloji, jeoloji ve epigrafi gibi farklı alanlardan uzmanlar projelerde yer almaktadır." şeklindeki ifadeleri ile konuya yaklaşımını dile getirmiştir. Bkz. Ahmet Oğuzhan Karaçetin, "Malazgirt'te Savaş Alanı Arkeolojisi", <https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/malazgirt-te-savas-alani-arkeolojisi> (Erişim tarihi: 06.11.2022).

El-basan (Erbasan, Erbasgan) idaresindeki Türkler ile Kouropalates ünvanlı Manuel Komnenos komutasındaki Bizanslılar arasında yapılan savaşta ölmüşlerdi.⁵ Buradan anlaşılan karşılaşma şehir dışında ve uzakta olduğundan cenazeler defnedilmemiştir.

2-Odo of Deuil'in *De Profectione Ludovici VII in Orientem* (The Journey of Louis VII to the East) adlı eserinde II. Haçlı seferi sırasında İznik'e ulaşan Alman İmparatoru III. Konrad'ın Eskişehir üzerine ilerlemeden önce orduyu yavaşlattıkları gerekçesi ile ayırıp Otto von Freising komutasında güvenli sağ koldan güneye gönderdiği Alman birliği, Laodikeia'dan (Denizli) hareket ettikten sonra Türkmenlerin taarruzlarına uğramış, arkadan gelen Kral VII. Louis'nin ordusu bunların cesetlerine rastlamıştı.⁶ Anlaşılan mücadele Laodikeia'dan hayli uzak, ıssız bir yerde gerçekleştiğinden cesetler doğal yoldan imhaları için vahşi tabiata terk edilmişlerdi.

3-Yine II. Haçlı seferi sırasında Fransız Haçlı Ordusu'nun Menderes Havzası'nda ilerler iken nehrin geçildiği sığlık bir yerde (Menderes Antakya'sı batısında) Türkmenler ile karşılaştığı ve Kral VII. Louis'in emri ile gerçekleşen saldırıda Türklerin mağlup edildikleri Odo of Deuil tarafından anlatılmıştır.⁷ Bizans kroniği Niketas Khoniates, bu mücadele için şunları kaydetmiştir: "Türklerin uğradığı kayıpların büyüklüğüne, bugün bile, çok sayıda ve yolu o tarafa düşenleri şaşkınlığa düşüren, gerçek tepeler halinde yükselmiş kemik yığınları tanıklık etmektedir. Bunu görenler arasında bu satırları yazan da bulunuyor."⁸ Anlaşılan bu hadise de yerleşim yerinden uzakta cereyan ettiği için naaşlar defnedilmemiştir.

4-Sultan Baybars'ın Muineddin Pervâne ve Türkiye Selçuklu Devleti ileri gelenlerinin davet mektuplarını alıp Mısır'dan Kayseri'ye gelerek Selçuklu Sarayı Keykubâdiye'de tahta çıktığı 1277 senesinde Moğollarla yaptığı savaşta öldürülen Moğol askerlerinin cesetleri savaş alanında kalmıştır. Sultan; Halep, Gaziantep (Ayntab), Göynük (Hadesü'l-hamrâ) ve Göksu (Nehrü'l-Azrak) etaplarını geçerek ulaştığı Akçaderbend'de karşılaştığı Toku ve Tudavun noyanlar komutasındaki Moğol Ordusu'nu mağlup etmiştir. Ancak onun Mısır'a dönmesi ardından Anadolu'ya gelen Moğol Hanı Abaka, Akçaderbend'e gelip savaş alanını gezdiğinde Moğol askerlerinin cesetlerini görmüş ve aralarında Selçuklu askeri bulunmadığını görüp gazaba gelmiş ve Anadolu'dan ayrılmadan yol boyunca rast gelinen Müslüman Türklerin katlini emretmiştir. Bunların sayısının 200.000 ile 600.000 arasında olduğu söylenmiştir.⁹

Osmanlı dönemine gelindiğinde ise durum biraz değişmektedir. Evliya Çelebi savaşlarda ölen askerlerin kimi zaman toplu mezarlara defnedildiklerini bazen de tam tersi naaşların gömülmediğini gösteren kayıtlar kaleme almıştır. Bu hayli ilginç bilgilerin bir kısmı şöyledir;

1-Evliya Çelebi'nin Gelibolu nahiyelerinden Bolayır'a dair anlattığı erken dönem Osmanlı uygulaması şöyledir:¹⁰ "Gelibolu nahiyelerinden muaf müselleme bir süslü kasabadır ki Gazi Süleyman Paşa Rum keferesi elinden bilek zoru ile feth edip bütün imaretlerine vakf olmuştur, ama

⁵ Mikhael Attaleiates, *Tarih* (trc. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008, s. 152-153; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993, s. 24; Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, TTK. Yay., Ankara 2014, s. 37.

⁶ Odo of Deuil, *De Profectione Ludovici VII in Orientem* (The Journey of Louis VII to the East), (trc. Virginia Gingerick Berry), W. W. Norton & Company Inc., New York 1947, s. 51, 115.

⁷ Odo of Deuil, a.g.e., s. 111.

⁸ Niketas Khoniates, *Historia* (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), (trc. Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara 1995, s. 47-48.

⁹ İbn Abdüzzâhir, *Kâtibinin Gözünden Sultan Baybars* (trc. Aydın Usta), Yeditepe Yay., İstanbul 2021, s. 327-339; Turan, a.g.e, s. 545-551.

¹⁰ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Akkirman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp*, 5 kitap 2. cilt (haz. Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2010, s. 435-436.

kalesi haraptır. Bunda küffar ile çok şiddetli savaş olduğundan bir daha küffara sığınacak yer olmasın için kalesini yıkmışlardır. Hala Lâlezar Ovası'nda öbek öbek kefere kemikleri ve Müslüman şehitleri kemikleri yığın yığın açıktadır. Bu arbedegâhın vuruşunda küffar ile İslam askeri o kadar savaşmışlardır ki İslam askeriyle kefere askeri karma karış ve katış olup asker birbirini bilmez olurlar. Hemen Gazi Mihal, Süleyman Paşa'ya gelip der ki, "Şehzadem, İslam askeri ile kefere karış katış olup kızıl kana bulandıklarından fark olunmaz oldular" deyince Süleyman Paşa: "Bre Lala, var şu İslam askerini bul, ayır da sonra kaleyi feth eyle, deyince gerçekten öyle edip kaleyi sene 758 [1357] tarihinde feth olup ismini "Bul Ayır Kalesi" korlar. Daha sonra Yörük Türk diline galat-ı meşhur daha uygun olmakla "Bul Ayır"dan galat "Bolayır" kasabası derler."

2-Çelebi'nin Süleyman Tepesi Menzili'ne dair kaydı da enteresandır:¹¹ "Sultan Süleyman Tepesi menzili: Bu mahalde Süleyman Han yedi kral ile ceng edip küffarı bozguna uğrattığında bütün Müslüman şehitlerini bir yere toplayıp üzerlerine toprak yığıp ibadetgah için bir mihrap etmiştir, ama gayet yüksek tepedir."

3-Çelebi'nin Hilevne Kalesi civarındaki savaş sonrası şehitlerin defnine ait kaydı da ilginçtir:¹² "Allaha hamd olsun küffar kahrolup İslam askeri muzaffer olup bu kadar ganimet malları ile o gün Hilevne Ovası'nda paşanın otağı önüne bu kadar ganimet malları, esirler ve kelleler sırtıklar üzere dizilip sağlık ve esenlikle ulaşıp bütün şehitleri bir yere toplayıp cenaze namazları kılınarak Şehitlik adlı yerde defnolundu."

4-Çelebi'nin Uyvar Kalesi civarında şehit olanlara dair kaydı da ilgi çekicidir:¹³ "Sonunda kralın gümüş tahtı ve yastıklarını alıp kralı parça parça edip kilise üstüne vurduklarında kral da cehennem ateşinde karar edip diğer şehitlerimizi İslam ordusu içinde kuyular kazıp defnedip bilinmemesi için üzerlerine ateşler yaktılar. Zira sonra kafirler bulup şehitlerimizi ateşe verirler."

5-Çelebi'nin Mohaç Savaşı şehitlerine dair kaydı da ilginçtir:¹⁴ "Büyük savaşın sonucu, bu Mihac Ovası'nda öyle vuruşma, çatışma, kırışma ve savaş olmuş ki şimdi bu 1073 tarihinde bu ovada İslam ordusu konup ocaklar, kuyular ve hela yerleri kazdıklarında tamamen kafir kemikleri çıkardı. Nice kimseler bu sahrada gömülmüş altın guruslar buldular ki o savaş mahallinde sahipleri mallarını gömüp kendileri savaşta ölmüşlerdi. Onlar da malları gibi gömülüp bu mübarek senede nice gazilerin ellerine gömülü mallar girdi. Bu sahranın nice yerlerinde yığın yığın ve tepe tepe kafir kemikleri kubbe kubbe yığılıdır ki acayip seyirliktir. Ama bizim Müslüman gazilerden şehit olan 40.000 adet ümmet-i Muhammed'in cesetlerini Süleyman Han bir yere toplayıp Mihac Kalesi yakınında adı gecen Süleyman Han Tepesi adıyla bilinen o yüksek tepede bütün şehitlerin bir yerden cenaze namazlarını kılıp o mahalle defn ederler. Hala ziyaret edilen bir yerdir. ... Bu ziyaret yerinin dört tarafı hendektir ki orada gömülü olan şehitleri hayvanlar çiğnemesinler diye hayrat sahibi Budin Veziri Hasan Paşa çukurlar kazmış."

6-Hicrî 1004 yılında Kovin Adası'ndaki cenk sonrası şehit düşenlere dair Çelebi şunları söylemiştir:¹⁵ "Sonra bütün Müslüman gazilerin cesetlerini 8 adet hunka, yani 8 adet yumru tepe edip tüm şehitleri defn ederler. Hala 8 yığın ziyaretgahtır. Deli Gazi Hasan Paşa ve Derviş Paşazade mezarları açıkça bellidir, İma gerisi hunka tepelerdir. Derviş Paşa hemen o savaştan sonra at ile Tuna Nehri'ni yıldırıp Cankurtaranca can atıp öyle can kurtarır. Hala bu Kovin Adası'nda 14 yerde kafirlerin

¹¹ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 455.

¹² Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 616.

¹³ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Podgoriçe-İştib-Vidin-Peçoy-Budin-Üstürgon (Estergon)-Çiğerdelen-Macaristan-Öziçe, Taşlıca, Dobra, Venedik, Mostar, Kanije*, 6. kitap 1. cilt (haz. Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2010, s. 20.

¹⁴ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 245.

¹⁵ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 272.

kemikleri öbek öbek yığılıdır ve nice yüz yerde kafir kafaları lahana yığınları gibi yığın yığın toz toprak içinde yuvarlanıp yatar.”

7-Çelebi'nin Ciğerdelen'deki bir çarpışma sonrası düşmanın cesetlerinin gömülmediğine dair kaydı da vardır:¹⁶ “Sonunda askerimizin seçkinlerinden her biri birer kale değer, dengi olmayan, heybet ve cesaretle sahip-kıran mertebesinde 72 adet seçkin yiğitlerimiz toprağa düştü. Diğer karakullukçu ve levent gazilerinden 300 adet yiğitlerimiz de şehit olup 110 yiğidimiz de yaralanıncaya kadar savaşta 5.000 adet kafiri kılıçtan geçirdik ve kafirlerin pis leşlerini demet demet Ciğerdelen Sahrası'nda ciğerlerini delip bıraktık.”

8-Ciğerdelen'de Hicrî 1074 Muharrem'indeki bir savaştan sonra şehitler gömülmüştür. Çelebi'nin kaydı şöyledir:¹⁷ “Bu hisseli kıssadan sadrazam hissedar ve haberdar olunca hemen sabahleyin tüm şehitlerimizin nurlu cesetlerini Ciğerdelen Ovası'nda buldurup hepsini Usturgon (Estergon) tarafına getirtti. Vezir otağı yakınında Süleyman Han Tepesi eteğinde büyük bir çukur kazdırdı. 1060 adet şehidin bir gün bir geceden beri kanları akarak Ordu Mollası Unsi Efendi şehitlerin gaib namazına imam olup 200.000 adet gaziler şehit namazına bir anda hazır olup şehit namazı kılınıp tüm şehitleri biri biri üzere balık istifi gibi yığıp defnettiler.”

9-Çelebi'nin Kahkaha Kalesi hakkındaki kaydında da ilginç bir ayrıntı dikkati çeker:¹⁸ “Ve yine duvar üzerinde bu kale kuşatıldığında şehit olanların mezarları var. Bu mezarlarda yeşil tahtadan şehitlik işareti bayrakları var.”

10-Çelebi'nin Raytinad Kalesi'nde şehit olanlara dair kaydı da enteresandır:¹⁹ “Bu kilisede mal çoktur” diye İslam askeri bu kiliseyi çepçevre kuşattı. Meğer kafir deyrin saçma topları çok imiş. Bir anda 7 adet gazilerimiz şehit olup cesetlerinin karınlarını yarıp tamamen tuzlayıp arabalara yükledik.”

11-Yine Çelebi'nin Sultan III. Mehmed'in Hırıştoş Ovası'nda yaptığı cenk sonrası şehitlerin durumuna dair bir kaydı vardır:²⁰ “Hala gördüğümüz üzere bu Hırıştoş Ovası'nda 70-80 yerde kâfirlerin kemikleri tepe tepe, kubbe gibi küme küme yığılı durur, kâfir kelleleri top gülleleri gibi ve çakıl taşları gibi ovada bezenip yatar. Bu ovada bizim şehit olan 30 bin yiğidimizin hepsi Sultan III. Mehmed Han'ın otağı zemininde yatmaktadırlar. Çevresine büyük hendekler kazılmış olup hayvanlar girip şehitleri çiğnemezler.”

12-Çelebi'nin Salanta Palankası varoşunda şehitlerin defnine dair kaydı enteresandır:²¹ “Hala bu Salanta Ovası'nda bütün şehitlerin pak cesetleri iki yerde hunka (tepe) yığılıp ziyaretgahtır. Bu kadar gazi mücahitler ve iman ehli müminler şehit oluncaya dek 100.200 kafir kılıçtan geçip pis leşleri 7 yerde yığılıdır. Zira bu serhadlerde kanundur ki bir savaş yerine bütün reaya toplanır ister Müslüman ister kafir olsun dağlar gibi yığıp üzerlerine hunka toprak yığarlar, İslam askeri ölüleri üzere yeşil tahtadan bir sıruk üzere bayrak dikerler, kafir leşleri hunkası üzerine ağaçtan haclar dikerler. Mümin ve kafirlerin mezarlarını işaretleri budur.”

Görüldüğü üzere Evliya Çelebi'nin kayıtlarının bir kısmı bilhassa Malazgirt ve Myriokephalon zaferlerinin hatırası şehitlikler ve düşman toplu mezarlarının bulunması

¹⁶ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Podgoriçe-İştib-Vidin-Peçoy-Budin-Üstürgan (Estergon)-Ciğerdelen-Macaristan-Öziçe, Taşlıca, Dobra, Venedik, Mostar, Kanije*, 6 kitap 2. cilt (haz. Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2010, s. 394.

¹⁷ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 409.

¹⁸ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 689.

¹⁹ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Viyana-Eflak-Boğdan-Bükreş-Ukrayna-Kırım-Bahçesaray-Çerkezistan-Dağıstan, Kalmukistan, Saray, Moskova*, 7 kitap 1. cilt (haz. Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011, s. 13.

²⁰ Evliyâ Çelebi (2011), a.g.e., s. 154.

²¹ Evliyâ Çelebi (2011), a.g.e., s. 334.

adına umut veren kayıtlardır. Bunlarda şehitlerin toplu mezara defnedilip üzerlerinde tepeler oluşturulduğu, ayrıca buralara yeşil tahtadan sııklara takılı bayraklar dikildiği, bazen düşman tarafından yerleri anlaşılmasın diyerek tepelerde ateşler yakıldığı, yine tepelerin etraflarına hayvanlar erişemesin diyerek hendekler açıldığı vb. ilginç uygulamalar vardır. Şehitlerin karınlarının yarıp tuzlanarak başka yerlere taşınmaları da dikkat çekicidir. Düşman askerlerinin cesetleri de anlaşılın ya toplu mezarlara defnedilmiş ya da savaş meydanlarında öylece bırakılmışlardır. Meselâ son dönemlerde Macar arkeologlar Mohaç sahrasındaki Evliya Çelebi'nin de bahsettiği toplu mezarların bir kısmını tespit etmişlerdir.²² Sahranın etrafında savaş sırasında herhangi bir büyük yerleşim bulunmaması da bilhassa ilginç ve önemlidir. Zira her ne kadar yukarıda verilen Selçuklu, Bizans, Haçlı ve Memlûklü davranışları ile ilgili Ortaçağ kayıtları pek umut verici olmasa da Mohaç sahrasındaki arkeolojik buluntular ümit vericidir. On yedinci yüzyıla kadar olan süreç içerisinde Anadolu'da hâkim toplumsal anlayışın çok fazla değişmediğini dikkate alırsak, Selçuklu dönemi savaşlarında ölen askerlerin de toplu mezarlara defnedilmiş olabileceğini ve bunların sadece yerleşim yerleri yakınlarında değil belki ıssız kesimlerde de bulunabileceğini düşünmemiz mümkün görünmektedir. Zaten Mikhael Attaleiates, Odo of Deuil, Niketas Khoniates gibi bazı Ortaçağ kronik yazarlarının yukarıda sözü edilen kayıtlarına rağmen Selçuklu kuvvetlerinin düşman arazisi dahilinde ve zorlu şartlarda yürüttükleri askerî faaliyetler haricinde benimsedikleri Türk-İslâm kültürü gereği davranmış olmalıdırlar.²³

Öte yandan tabiatı ile saha çalışması öncesinde savaşla ilgili derinlemesine bilgi sahibi olmak ve çalışılacak alanı tanımak da gerekmektedir. İşte bu noktada bilhassa tarih disiplini mensubunun yaptığı katkılar çalışmanın sağlam bir temele oturmasına imkân verecektir. Bir tarihinin bu disiplin çerçevesinde en önemli başvuru kaynakları şüphesiz zaten çalışmalarında daima kullanmak durumunda olduğu tarih metinleri, askerî belge ve fotoğraflar, haritalar, ayrıca sözlü tarih bilgisi, önceki arkeolojik yüzey araştırmaları ve kazıların sonuç raporları ile incelenen dönemin türlü savaş alet ve ekipmanları, günlük yaşam malzemeleri ve sikkelerin incelenmesi olacaktır. Arkeolog Karaçetin kullanılabilecek bu kaynaklara mozaikler, kabartma ve duvar resimlerini de ilave etmektedir.²⁴

Selçuklu döneminde cereyan etmiş muharebelerin konu edinildiği çalışmalara katılan tarihinin ilk yapacağı işlerden biri inceleme konusunu teşkil eden savaşa dair kaynak eserlerin tespiti olacaktır. Zira farklı dil ve lehçelerde kaleme alınmış ana kaynaklardaki malumatın tespiti, tercümeleri ve mukayese edilmeleri başlangıçta dikkate alınması gerekli hususlardandır. Zira bu sayede savaşın cereyan şekli ve nasıl bir doğal ortamda

²² Papp László, "A mohácsi csatahely kutatása" (Die Forschung des Schlachtfeldes von Mohács/ Research on the battlefield of Mohács), Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1960, s. 197-252; Arne Homann, "Battlefield Archaeology of Central Europe With a Focus on Early Modern Battlefields", *Historical Archaeology in Central Europe* (ed. Natascha Mehler), The Society For Historical Archaeology, Rockville 2013, s. 220; Bertók Gábor – Szabó Máté – Haramza Márk– Szajcsán Éva – Simon Béla, "Mohács 500 Csataérkutató Program", Eke Mentén, Csata Nyomában, A mohácsi csata kutatásának legújabb eredményei, New studies and insights on the Battle of Mohács 1526, Budapest 2020, s. 107-118; Gábor Bertók– Réka Neményi– György Pálfi– Béla Simon, "New Research of Mass Grave no. III At Mohács", *Hungarian Archaeology*, c. 11, sayı 1, (2022), s. 43–52; <https://sputniknews.com.tr/20211202/mohac-meydan-savasinin-yapildigi-alan-tespit-edildi-1051370489.html> (Erişim tarihi: 09.11.2022); <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/mohac-meydan-savasinin-yapildigi-alan-tespit-edildi/2436465> (Erişim tarihi: 09.11.2022); <https://www.ih.com.tr/haber-mohac-meydan-muharebesinin-490-yili-583522/> (Erişim tarihi: 09.11.2022)

²³ İslâm öncesi dönem için bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1988, s. 273, 290, 292-293, Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatları-Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1992, s. 56. Asr-ı Saadet ve Hulefâ-i Raşidin dönemleri defin uygulamaları için bkz. İbnü'l- Esir, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, c. II, Ravza Yay., İstanbul 2019, s. 111, 136, 137, 157, 415, 420.

²⁴ Karaçetin, aynı yer.

gerçekleştiğine dair ilk tespitleri yapabilmek imkânı vardır. Bu kayıtların dikkatli biçimde değerlendirilmesi yolu ile elde edilecek verilerin saha çalışması sırasında değerlendirilmesi de çalışmanın hızlı ve doğru ilerleyişine imkân verecektir. Meselâ bu durum Myriocephalon Savaşı ile ilgili araştırmalarımız sırasında söz konusu olmuş ve nihayet bu mücadeleden söz eden Ortaçağ kroniklerinin rehberliğinde Konya Bağirsak Boğazı'nda araştırmalar yapılmasının gerekli olduğu fark edilmiştir.²⁵ Yapılan yüzey araştırmaları sırasında da bu tespitin yerinde olduğu kaynaklardaki coğrafi tasvirlerle uyumlu bir topografyanın tespiti ile anlaşılmıştır.

Başvuru kaynaklarından bir diğeri olan askerî belge ve fotoğraflardan da yararlanmak imkân dahilindedir. Bilhassa çalışmanın yapılacağı alanın 1950'li yıllardan itibaren çekilmiş fotoğrafları ve hava fotoğraflarından müteşekkil ortofotolar da topografyanın eski hali ve meydana gelmiş değişimleri ayırt etmekte hayli yararlıdır. Bu sayede teknolojik gelişmeler sebebi ile insanın sanayileşme çabaları sırasında bilinçsizce tahrip ve yer yer yok ettiği birtakım geçmişe dair izleri, meselâ; bitki örtüsü varlığını, yerleşmeleri, mezarlıkları, yol şebekelerini, köprüleri, hanları vb. yapıları vb. takip ve teşhis edebilme imkânı vardır.

Küçük ölçekli ve detay içeren topografya haritaları da çalışmalar sırasında önemli başvuru kaynaklarından olacaktır. Zira ordular topografik özelliklerin avantaj sağladığı, gizlenip düşmana sürpriz saldırılar düzenleme imkânı bulunan yerleri savaş alanı olarak seçerlerdi. Bu bakımdan bilhassa en eski tarihli olanları çalışma alanını tanımak ve değişimi gözlemlemek adına büyük katkı yaparlar. Ayrıca kaynaklarda sözü edilen coğrafi tasvirlerin bir kısmının varlığını ve adı geçen mevkilerin yerlerini daha saha çalışması öncesinde bu haritalardan tespit imkânı vardır. Gerçi bunların saha çalışması sırasında da tespiti söz konusu olabilir. Ancak birçoğu lokal olarak kullanılan mevki isimlerini daha önce bu detaylı haritalarda bulmak ve sahaya çıkıldığında yöre sakinlerine sorup teyit ettirmek daha sağlıklı olacaktır. Öte yandan bu haritalarda eskiden kullanılıp zaman içerisindeki değişim ve gelişimlere bağlı olarak terk edilmiş, istikametleri değişmiş yol güzergâhlarını izlemek de yer yer mümkündür. Bu nedenle mücadelelerde yer alan tarafların savaş alanına nasıl ulaştıklarını tespit etmek mümkün hale gelmektedir. Bu bakımdan bilhassa Osmanlı dönemine ait olan haritalar pek mühimdir. Zira bunlar eski yer adları ile hazırlanmışlardır. Meselâ Osmanlı topçu haritaları böyledir ve bir çalışmamızda Bizans Ordusu'nun 1071 yılında Malazgirt'e nasıl ulaştığına dair bir görüş ileri sürebilmemizde hayli yararlı olmuşlardır.²⁶

Sözlü tarih de bu çalışmanın araştırma safhasında ilk yararlı bilgilere ulaşmanın yollarından biridir. Savaş alanı olması ihtimali bulunan bir lokalizasyon ve yakın çevresi ile ilgili yöre sakinleri ile irtibat kurarak hayli önemli bilgiler edinebilmek imkân dahilindedir. Meselâ Malazgirt Savaşı ile ilgili 2017 yılı başlarında hazırlanan bir rapor için detaylı topografya haritalarına müracaat edildiğinde, Örenşar ve Doğansu (Sultanmut) arasındaki Ziyaret Tepe (Grebido Tepesi, 1798 m) üzerinde Alp Arslan Türbesi ve şehitlik bulunduğu dair kayıtlar dikkatimizi çekmiştir.²⁷ Konu ile ilgili derhal köy muhtarları ile telefon irtibatı

²⁵ Söz konusu Ortaçağ kronikleri için bkz. Adnan Eskikurt, "Myriocephalon Savaşı'na Dair Kronikler ve Modern Çalışmalar", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Bahar, sayı 6, Konya (2017), s. 65-93; a. mlf., "Ortaçağ Kroniklerine Göre 17 Eylül 1176 Myriocephalon Zaferi (Bağirsak Boğazı-Konya)", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Güz, sayı 7, Konya (2017), s. 74-98.

²⁶ "IV. Romanos Diogenes'in Anadolu Seferlerinde (1068, 1069 ve 1071 Yılları) Kullandığı Güzergâhlara Dair Genel Bir Değerlendirme" başlıklı bu çalışmamız, *950. Yılında Malazgirt Zaferi Uluslararası Sempozyumu*'nda (23-24 Ağustos 2021'de Muş-Malazgirt) sözlü olarak sunulmuş olup bildirimini gözden geçirilmiş geniş hali basım aşamasındadır.

²⁷ Harita Genel Komutanlığı, 1/25.000 ölçekli Karaköse J49-d2 paftası, 1985; Harita Genel Komutanlığı, 1/100.000 ölçekli Karaköse J49 paftası, (1988).

kurularak tepeden Malazgirt'in çıplak gözle görülebildiği öğrenilmiş ve üzerinde eski mezarların bulunduğu bilgisinin de teyidi alınmıştır. İşte bu bilgiler sayesinde de daha sonra konu ile ilgili bir yayında savaşın cereyanı ve bu tepenin Selçuklu Sultanı Alp Arslan tarafından karargâh gibi kullanılmış olması ihtimali üzerinde etraflıca müzakerelerde bulunulmuştur.²⁸

Detaylı topografya haritalarında Ziyaret Tepe üzerinde "Alp Arslan Türbesi" tabirinin işaretli bulunması yanı sıra Doğansu Köyü'nün eski adının "Sultanmut" olması da bir o kadar ilgi çekicidir ve Selçuklu hanedanından birinin burada defnedilmiş olması ihtimalini akla getirmektedir. Nitekim yapılan görüşmelerde Sultan'ın süvari birlik komutanı kız kardeşinin savaşta şehit düştüğünün yörede yaygın bir rivayet olduğu, askerlerin her yıl tepede tören tertip ettikleri haberleri de alınmıştır. Bir ara bir tatbikat vesilesi ile civarda konuşlu topçu alayını ziyaret etmiş emekli Piyade Kurmay Albay Dr. Nuri Avcı da 2017 başlarında yapılan bir telefon görüşmesinde söz konusu rivayeti ve tepede tertip edilen törenleri doğrulamıştır. Süryani Mikhail'in de bu hususlarla ilgili bir kaydı vardır ve ona göre savaşta Sultan Alp Arslan'ın kız kardeşinin oğlu yaralanmıştır.²⁹

Yine Myriokephalon Savaşı'nın Konya Bağirsak Boğazı'nda gerçekleştiğini ortaya koyan yayınların araştırma sürecinde söz konusu yörenin sakinleri ile temas kurulmuş ve boğaza adını veren Bağirsak Çayı'na Kanlıdere de denildiği öğrenilmiştir. Boğazda kanlı bir çatışmanın gerçekleştiği rivayeti 2020 yılında yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları sırasında tesadüf edilen ve pandemi sürecinde sıcak yaz aylarını güvenle geçirmek için ilerlemiş yaşlarına rağmen boğaz dahilindeki vadilerde eski yörük yaşantılarında olduğu gibi geçici olarak konaklamış 80'li yaşlarındaki bazı kimselerden de dinlenilmiştir. Yörede yapılan araştırmalara dayalı kaleme alınmış toponomik çalışmalarda da boğazın Beyşehir yönünde yer alan Çukurağıl köyünde Bağirsak Çayı üzerinde bir köprü bulunduğu ve bunun sağ ve solundaki mevkiye yörede Çivril dendiği ortaya konmuştur.³⁰ Bütün bunlar ise Savaş Alanı Arkeolojisi ile ilgili planlanacak bir bilimsel araştırma için sözlü tarihin ne derece katkı imkânları sunduğunu ortaya koyan güzel örneklerdir.

Selçuklu dönemini konu edinen çalışmalar yapan bir tarihçi, bir savaş alanı ile ilgili planlanan bir çalışma öncesi aynı lokasyona ait önceki yüzyıllarda kaleme alınmış seyahatnâmeler ile hatıratları inceleyerek de katkılar yapabilir. Zira modern zamanlarda hızla değişen ve eski görünümünden uzaklaşan Anadolu yerleşmelerinin geçmiş durumlarını tarihî kaynakların ifadelerini dikkate alarak yerinde izlemek güçleşmiş durumdadır. Bu bakımdan seyahatnamelerdeki kayıtların önemi giderek artmaktadır.

²⁸ Adnan Eskikurt ve Mehmet Akif Ceylan, "Malazgirt Savaşı'nın Mevkii ve Cereyanı Üzerine", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras* (ed. Mustafa Alican), Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 57-74.

²⁹ Kutlu Akalın'ın Süryanice metinden yaptığı tercümeden de anlaşıldığı üzere, Süryani Mikhail, açıkça savaşta yer almak için ısrarcı olan Sultan'ın kız kardeşinin oğlunun (ܩܕܝܫܐ ܡܝܚܝܐܝܠ) yaralandığını, onu kılıcı ile yaraladıktan sonra esiri Romanos Diogenes'i elinden alan ve sanki kendi esir almış gibi karargâha götüren hain kişinin ise Romanos'un yaralı genci tanıyarak olan biteni anlatması ardından çarın gerildiğini kaydetmiştir. *The Chronicle of Michael the Great (The Edessa-Aleppo Syriac Codex), Books XV-XXI From the Year 1050 to 1195 AD* (ed. and transl. Amir Harrak), Gorgias Press, Piscataway-New Jersey 2019, s. 28, 29, 30, 31.

³⁰ Mustafa Arslan, "On Ancient Luwian Elements In The Toponymy Of The Beyşehir County, Turkey", *Directions in Urban Place Name Research* (compiled by Terhi Ainiala and Jani Vuolteenaho), Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisu 23, Helsinki 2011, s. 6-7,44; a. mlf, "Myriokephalon Savaşı'nın Konya Bağirsak Boğazı'na Lokalize Edilmesine Mikrotoponimik Katkılar", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Güz, sayı 7, Konya (2017), s. 195-197; Mehmet Akif Ceylan, "Myriokephalon (Miryokefalon) Savaşı'nın Yeri: Konya Bağirsak Boğazı ve İddia Edilen Diğer Yerlere Coğrafi Bir Bakış", *Miryokefalon Savaşı'nın Yeri* (ed. Hayri Çapraz), Isparta 2022, s. 146.

Aynı lokasyonda veya yakın çevresinde gerçekleştirilmiş arkeolojik yüzey araştırmaları ile kazıların sonuç raporları da önemlidir. Bu bilimsel faaliyetler sırasında tespit edilip müzelerin envanterlerine giren türlü savaş alet ve ekipmanları, günlük yaşam malzemeleri ve sikkelerin incelendiği bu raporlar ve ayrıca ulaşılan tespit ve sonuçların müzakere edildiği diğer bilimsel yayınlar da insan-mekân ilişkisini ortaya koyabilmek ve karşılaştırmalar yapabilmek için dikkate alınmalıdır.

Bütün bu imkânların kullanılması durumunda saha çalışmasına katılan farklı disiplinlere mensup araştırmacılar bilinçli bir şekilde hareket etme ve tespitler yapabilme imkânı ile donanmış bir şekilde sürece dahil olacaklardır. Araştırmancının hangi hususlar üzerinde yoğunlaşacağı, savaşın öncesi ve sonrası ile ilgili değerlendirmeler yapabilmek, tarafların savaş alanına ilerledikleri güzergâhlar ve ikmal imkânları, savaş alanında nerelerde savaşın somut izlerinin (şehitlik, toplu mezar vb.) aranacağı gibi hususlar netlik kazanacaktır.

Sonuç

Savaş Alanı Arkeolojisi (*Battlefield Archaeology*), Arkeoloji Bilim Dalı'nın bir alt disiplini olarak geçen yüzyılın sonlarından itibaren gelişmeye başlamıştır. Ülkemizde de tarihimizin dönüm noktası savaşları ile ilgili olarak yürütülmekte olan arkeolojik yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları sırasında bu disiplinin uygulanmasına yönelik çaba gösterilmektedir. Belli bir mekânda gerçekleşmiş olan bu tarihî olayların lâıyığı veçhile araştırılması için farklı disiplinlere mensup araştırmacıların çalışmalara katılımı gerekli olduğundan bazı güçlükler yaşanması kaçınılmazdır. Ancak zamanla yeterli tecrübe ile belli bir metodolojinin gelişip yerleşeceği ve sorunların minimuma ineceği aşıkârdır.

Bu disiplinin çalışmalara en önemli katkısı savaş alanının tespiti ve buna dair kroniklerde bulunan topoğrafik özelliklerinden hareketle cereyan şekli hakkında değerlendirmeler yapabilmek ve savaş sırasında kullanılmış her türlü silah ve mühimmat, kıyafet, binek ve yük hayvanlarına ait objeler, şehitlikler, toplu düşman mezarları, vb. maddi kalıntılara ulaşmaktır.

Anadolu Yarımadası'nın Türkler tarafından fethi ve bir vatan haline gelmesi bilhassa Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devletlerinin işbilir hükümdar ve emirleri eli ile gerçekleştiğinden ve önemli rol oynayan birçok dönüm noktası hadise ve savaş bu süreçte cereyan ettiğinden Selçuklu dönemi tarihçisinin de bu disiplinin uygulandığı çalışmalarda bulunması ve çeşitli şekillerde katkı yapmak imkânları vardır.

Her şeyden önce çalışılan konu ile ilgili derinlemesine bilgi sahibi olunması adına hadiseye yer veren dönem kaynaklarının taranması ve gerek fizikî gerekse de beşerî ortamlarla ilgili malumatı ekibin kullanımına hazırlaması bilhassa en önemli görevidir. Bu bilhassa çalışmanın hızlı ve doğru ilerlemesini sağlayacaktır. Ayrıca, bu tarihî metinleri yanında; modern askerî belge ve fotoğraflar, haritalar, sözlü tarih bilgisi, eski arkeolojik yüzey araştırmaları ve kazı raporları ile incelenen döneme ait savaş aletleri ve türlü yaşam malzemeleri yanı sıra askerlerin taşıdıkları sikkelerin incelenmesi de önemlidir. Böylece geçmişe dair izleri (tahrip olmuş eski yol şebekeleri, yapılar, yerleşmeler vb.) teşhis edebilmek imkân dahiline girecektir.

Ayrıca sözlü tarih de araştırma safhasında ilk bilgileri temin etmenin imkânlarından biri olabilir. Zira savaş alanı olması muhtemel bir mevki ve çevresinde yaşayan sakinlerle iletişime geçilerek önemli bilgi ve ipuçları temin edilebilmektedir. Zira Malazgirt ve Myriokephalon ile ilgili araştırmalar sırasında yukarıda anlatıldığı üzere bu sayede önemli bilgilere ulaşılmış ve mesafe kaydedilmiştir.

KAYNAKLAR

A. Kitap ve Makaleler

- ARSLAN, Mustafa., "On Ancient Luwian Elements In The Toponymy Of The Beyşehir County, Turkey", *Directions in Urban Place Name Research* (compiled by Terhi Ainiala and Jani Vuolteenaho), Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisu 23, Helsinki 2011, s. 6-7,44.
- ARSLAN, Mustafa., "Myriokephalon Savaşı'nın Konya Bağirsak Boğazı'na Lokalize Edilmesine Mikrotoponimik Katkılar", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Güz, sayı 7, Konya (2017), s. 195-197.
- AYÖNÜ, Yusuf., *Selçuklular ve Bizans*, TTK. Yay., Ankara 2014.
- BANKS, Ian., "Battlefield Archaeology", *The Archaeologist*, sayı 74, (Winter 2009), s. 10-11.
- BERTÓK, Gábor – SZABÓ, Máté – HARAMZA, Márk– SZAJCSÁN, Éva – SIMON, Béla, "Mohács 500 CsataÉrkutatási Program", Eke Mentén, Csata Nyomában, A mohácsi csata kutatásának legújabb eredményei, New studies and insights on the Battle of Mohács 1526, Budapest 2020, s. 107-118.
- BERTÓK, Gábor – NEMÉNYI, Réka – PÁLFI, György – SIMON, Béla., "New Research of Mass Grave no. III At Mohács", *Hungarian Archaeology*, c. 11, sayı 1, (2022), s. 43–52.
- CEYLAN, Mehmet Akif., "Myriokephalon (Miryokephalon) Savaşı'nın Yeri: Konya Bağirsak Boğazı ve İddia Edilen Diğer Yerlere Coğrafi Bir Bakış", *Miryokephalon Savaşı'nın Yeri* (ed. Hayri Çapraz), Isparta 2022, s. 136-179.
- ESKİKURT, Adnan., "Myriokephalon Savaşı'na Dair Kronikler ve Modern Çalışmalar", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Bahar, sayı 6, Konya (2017), s. 65-93.
- ESKİKURT, Adnan., "Ortaçağ Kroniklerine Göre 17 Eylül 1176 Myriokephalon Zaferi (Bağirsak Boğazı-Konya)", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Güz, sayı 7, Konya (2017), s. 74-98.
- ESKİKURT, Adnan ve Ceylan, Mehmet Akif., "Malazgirt Savaşı'nın Mevkii ve Cereyanı Üzerine", *Malazgirt Zaferi Bin Yıllık Miras* (ed. Mustafa Alican), Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 57-74.
- EVLİYÂ ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*, 1. kitap 2. cilt (haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008.
- EVLİYÂ ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne*, 1. kitap 3. cilt (haz. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2006.
- EVLİYÂ ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bağdad-Basra-Bitlis-Diyarbakır-İsfahan-Malatya-Mardin-Musul-Tebriz-Van*, 4. kitap 1. ve 2. cilt (haz. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2010.
- EVLİYÂ ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Akkirman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp*, 5 kitap 2. cilt (haz. Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2010.
- EVLİYÂ ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Podgoriçe-İştib-Vidin-Peçoy-Budin-Üstürgon (Estergon)-Ciğerdelen-Macaristan-Öziçe, Taşlıca, Dobra, Venedik, Mostar, Kanije*, 6. kitap 1. Ve 2. cilt (haz. Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2010.

- EVLYÂ ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Viyana-Eflak-Boğdan-Bükreş-Ukrayna-Kırım-Bahçesaray-Çerkezistan-Dağistan, Kalmukistan, Saray, Moskova*, 7 kitap 1. cilt (haz. Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011.
- HARİTA GENEL KOMUTANLIĞI, 1/25.000 ölçekli Karaköse J49-d2 paftası, 1985; Harita Genel Komutanlığı, 1/100.000 ölçekli Karaköse J49 paftası, (1988).
- HOMANN, Arne., "Battlefield Archaeology of Central Europe With a Focus on Early Modern Battlefields", *Historical Archaeology in Central Europe* (ed. Natascha Mehler), The Society For Historical Archaeology, Rockville 2013, s. 203-230.
- İBN ABDÜZZÂHİR, *Kâtibinin Gözünden Sultan Baybars* (trc. Aydın Usta), Yeditepe Yay., İstanbul 2021.
- İBNÜ'L- ESİR, *el-Kâmil Fi't-Tarih*, c. II, Ravza Yay., İstanbul 2019.
- KAFESOĞLU, İbrahim., *Türk Millî Kültürü*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1988.
- KARAÇETİN, Ahmet Oğuzhan., "Malazgirt'te Savaş Alanı Arkeolojisi", <https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/malazgirt-te-savas-alani-arkeolojisi> (Erişim tarihi: 06.11.2022).
- LÁSZLÓ, Papp., "A mohácsi csatahely kutatása" (Die Forschung des Schlachtfeldes von Mohács/ Research on the battlefield of Mohács), Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1960, s. 197-252.
- MANDZY, Adrian., "Using Munitions and Unit Frontage: New Evidence About The Russian Main Battle Line At Poltava (1709)", *Fasciculi Archaeologiae Historicae, Recent Research into Medieval and Post Medieval Firearms and Artillery*, Fasciculus XXV, Łódz 2012, s. 67-75.
- MİKHAEL ATTALEİATES, *Tarih* (trc. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.
- NİKETAS KHONİATES, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (trc. Fikret Işıltan), TTK. Yay., Ankara 1995.
- ODO OF DEUİL, *De Profectione Ludovici VII in Orientem (The Journey of Louis VII to the East)*, (trc. Virginia Gingerick Berry), W. W. Norton & Company Inc., New York 1947.
- POLLARD, Tony., *Culloden, The History and Archaeology of the Last Clan Battle* (ed. T. Pollard), Pen & Sword Military, South Yorkshire 2009.
- SCHÜRGER, André., *The Archaeology of the Battle of Lützen: An Examination of 17th Century Military Material Culture*, University of Glasgow PhD thesis, 2015, s. 20 (<http://theses.gla.ac.uk/6508/>), (Erişim tarihi: 20.11.2022).
- SMITH, Steven D. - LEGG, James B. – Wilson, Tamara S., *The Archaeology of the Camden Battlefield: History, Private Collections, and Field Investigations*, University of South Carolina 2009.
- SUTHERLAND, Tim., "Archaeological Evidence of Medieval Conflict - Case Studies from Towton, Yorkshire, England (1461) and Agincourt, Pas de Calais, France (1415)", *Battlefield Archaeology. 1. Mitteldeutscher Archäologentag vom 09. bis. 11. Oktober 2008 in Halle (Saale)*, (ed. H. Meller), Halle (Saale) 2009, s. 109-115.
- SÜMER, Faruk., *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatları-Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1992.
- SÜRYANİ MİKHAİL, *The Chronicle of Michael the Great (The Edessa-Aleppo Syriac Codex), Books XV-XXI From the Year 1050 to 1195 AD* (ed. and transl. Amir Harrak), Gorgias Press, Piscataway-New Jersey 2019.
- TURAN, Osman., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993.

B. İnternet Kaynakları

<https://sputniknews.com.tr/20211202/mohac-meydan-savasinin-yapildigi-alan-tespit-edildi-1051370489.html> (Erişim tarihi: 09.11.2022).

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/mohac-meydan-savasinin-yapildigi-alan-tespit-edildi/2436465> (Erişim tarihi: 09.11.2022).

<https://www.iha.com.tr/haber-mohac-meydan-muharebesinin-490-yili-583522/> (Erişim tarihi: 09.11.2022).